

รัสเซียกับอวสานม่านเหล็ก

โดย ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ *

ภาพที่ 1 เลนินแสดงสุนทรพจน์วันแรงงาน ค.ศ. 1919

* รองศาสตราจารย์ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ไม่ว่าจะภายใต้ชื่อ **รัสเซีย สหภาพโซเวียต** หรือ **เครือจักรภพแห่งรัฐเอกราช** รัสเซียจะเป็นชนชาติที่มีบทบาทกำชะตาชีวิตของประชากรซึ่งรวมอยู่ในดินแดนเสมอ ดังนั้นจึงจะขอเรียกง่าย ๆ ว่า **ประเทศรัสเซีย** ตามที่รู้จักกันและมักเรียกกันในประเทศไทย เมื่อกล่าวถึงรัฐซึ่งใช้ภาษารัสเซียเป็นภาษากลาง และซึ่งเคยเป็นอภิมหาอำนาจในโลกตะวันตกมาเป็นเวลานานพอสมควร

เรามักเข้าใจว่ารัสเซียมีลักษณะคล้ายคลึงกับประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ ในยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และมีอารยธรรมไม่แตกต่างกับชาวตะวันตกอื่น ๆ แต่ในความเป็นจริงแล้ว รัสเซียเป็นประเทศที่มีลักษณะแตกต่างจากประเทศตะวันตกอื่น ๆ มากพอสมควร เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องอวสานผ่านหลัก จึงเห็นควรอธิบายว่า รัสเซียต่างกับประเทศยุโรปตะวันตกอย่างไรบ้าง

ความแตกต่างทางอารยธรรมระหว่าง รัสเซียกับประเทศยุโรปตะวันตกอื่น ๆ

ถึงแม้ศูนย์การปกครองของรัสเซียจะอยู่ในทวีปยุโรป แต่ก็มีสาเหตุหลายประการที่ทำให้รัสเซียมีพื้นฐานทางอารยธรรมด้านต่าง ๆ ที่แตกต่างไปจากประเทศในยุโรปตะวันตก ดังต่อไปนี้

ก. การรับคริสต์ศาสนานิกายออร์ทอดอกซ์เป็นศาสนาประจำชาติ

ประเทศตะวันตกอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุโรปตะวันตกนับถือคริสต์ศาสนาซึ่งแผ่ขยายมาจากศูนย์ที่ **กรุงโรม** ได้แก่ นิกายคาทอลิกเดิม และนิกายโปรเตสแตนต์ที่เกิดจากการปฏิรูปศาสนา ส่วนรัสเซียนับถือคริสต์ศาสนานิกายออร์ทอดอกซ์ อันมีกำเนิดมาจาก **กรุงคอนสแตนติโนเปิล** (อิสตันบูลในปัจจุบัน) ความเชื่อแบบออร์ทอดอกซ์ไม่ต้องเผชิญกับการท้าทายของนักปฏิรูปศาสนา ดังที่ความเชื่อแบบโรมันคาทอลิกต้องเผชิญ ไม่เคยปรับเปลี่ยนเข้าสู่ปรัชญาความเชื่อแนวใหม่ เช่น คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ ดังนั้นจึงมีอิทธิพลไม่มากนักต่อแนวทางการคิดของชาวรัสเซีย ขณะที่ผู้ปกครองประเทศในยุโรปตะวันตกต้องต่อสู้ชิงอำนาจทางการเมืองจากฝ่ายศาสนา โดยได้รับความสนับสนุนจากประชาชน ทำให้ค่อย ๆ ก้าวไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย ผู้ปก-

ครองรัสเซียได้รับความสนับสนุนจากศาสนาซึ่งไม่ค่อยมีโอกาสมาก้าวท้าวทางการเมือง “พระสังฆราช (Patriarch) ที่คอนสแตนติโนเปิล หรือที่มอสโกในเวลาต่อมาไม่เคยมีอำนาจเหนือผู้ปกครอง” (Kirchner: 15) ดังนั้นผู้ปกครองประเทศรัสเซียจึงมีโอกาสใช้ระบอบ**อัคราธิปไตย**ได้มากกว่าผู้ปกครองประเทศในยุโรปตะวันตก

ข. การตกอยู่ใต้อำนาจของผู้รุกรานชาวมองโกลเป็นเวลา 240 ปี

อาณาจักรแรกของรัสเซียซึ่งเรียกว่า อาณาจักรเคียฟรุส (Kiev Rus) ถูกพวกมองโกลโจมตีจนในที่สุดเมืองเคียฟซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองถูกตีแตกใน ค.ศ. 1240 ตั้งแต่นั้นมารัสเซียก็ตกอยู่ใต้อำนาจของชาวมองโกลซึ่งมาตั้งอาณาจักรโกลเดนฮอร์ด (Golden Horde) ในรัสเซีย พระเจ้าอีวานที่ 3 แห่งอาณาจักรมัสโควี (Muscovy) สามารถปราบอาณาจักรโกลเดนฮอร์ด และปลดแอกมองโกลได้ใน ค.ศ. 1480 ตลอดระยะเวลาที่ชาวรัสเซียอยู่ใต้อำนาจพวกมองโกล ก็ได้ซึมซับวัฒนธรรมบางประการของพวกมองโกลไว้ด้วย เช่น การถือว่าสตรีมีฐานะต่ำ ความทารุณต่อทาสและผู้แพ้ ความโน้มเอียงสู่การเผด็จการและอัคราธิปไตยของผู้ปกครอง (Kirchner : 30)

ผู้ปกครองมองโกลเรียกบรรณาการและเก็บภาษีสูงจากเจ้ารัสเซียผู้ครองเมือง และรัฐเล็กรัฐน้อย ซึ่งต้องยอมรับอำนาจของมองโกล เมื่อรายได้ส่วนใหญ่สูญเสียไปเป็นภาษีและบรรณาการ ชาวรัสเซียจึงอยู่ในสภาพยากจน ไม่มีการติดต่อกับโลกภายนอก ขณะที่ชาวยุโรปตะวันตกก้าวจากยุคกลางสมัยกลางเข้าสู่สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ชาวรัสเซียต้องพยายามต่อสู้ดิ้นรนภายใต้แอกมองโกล ไม่มีเวลาที่จะค้นคว้าสร้างงานด้านภูมิปัญญาเหมือนชาวยุโรปตะวันตก

ก. การขาดเส้นทางคมนาคมติดต่อกับโลกตะวันตกจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18

ขณะที่ชาวยุโรปตะวันตกมีเส้นทางคมนาคมติดต่อกันและกันได้โดยสะดวก ประเทศรัสเซียนั้นไม่มีทางออกทะเลจนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าปีเตอร์มหาราช ซึ่งได้ดินแดนชายฝั่งทะเลบอลติกมาจากสวีเดนเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ทั้งนี้เพราะดินแดนรัสเซียทางเหนือสุดแม้จะติดกับทะเลขาว แต่ก็เป็น้ำแข็งเกือบตลอดปี ดินแดนริมฝั่งทะเลบอลติกตกเป็นของอาณาจักรโปแลนด์ - ลิทัวเนีย ตั้งแต่สมัยที่รัสเซียตกอยู่ใต้อำนาจพวกมองโกล ต่อมาสวีเดนได้แผ่อำนาจลงมายึดครองดินแดนชายฝั่งทะเลบอลติก เมื่อพระเจ้าปีเตอร์มหาราชรบชนะสวีเดนในมหาสงครามเหนือ (The Great Northern War ค.ศ. 1700 - 1721) จึงได้สิ่งที่ปีเตอร์เรียกว่า “หน้าต่างสู่ยุโรป” (Riasanovsky : 249) และเริ่มยุคใหม่ ซึ่งมีการติดต่อกับโลกตะวันตก

การเพิ่งสามารถออกทะเลได้เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 18 นี้เอง ทำให้รัสเซียมีส่วนร่วมในขบวนการจับจองอาณานิคมและค้าขายกับ “โลกใหม่” คือ ทวีปอเมริกา พร้อม ๆ กับชาวยุโรปตะวันตก ซึ่งเริ่มไปแล้วหนึ่งศตวรรษ แม้รัสเซียจะได้ไปจับจองอะแลสกา (Alaska) ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 แต่ในที่สุดก็ดูแล

คุ้มครองไม่ได้ จึงต้องขายให้แก่สหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1867 เป็นเงินเพียง 7,200,000 ดอลลาร์สหรัฐ (Kirchner : 202)

สรุปแล้ว ขณะที่ประเทศยุโรปตะวันตกหลายประเทศสามารถสร้างความมั่งคั่งและความยิ่งใหญ่จากความสะดวกในการคมนาคมทางทะเล รัสเซียซึ่งเพิ่งจะได้ทางออกทะเลในคริสต์ศตวรรษที่ 18 จึงก้าวตามไม่ทัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี พระเจ้าปีเตอร์มหาราชสามารถสร้างอำนาจจนรัสเซียเป็นที่ยอมรับในฐานะจักรวรรดิรัสเซีย อีกทั้งช่วยให้รัสเซียสามารถติดต่อแลกเปลี่ยนอารยธรรมกับประเทศในยุโรปตะวันตกตั้งแต่รัชสมัยของพระองค์เป็นต้นมา การขยายอำนาจไปเหนือดินแดนชนชาติอื่น ๆ ก็มีมากขึ้นตั้งแต่สมัยของปีเตอร์และซาร์องค์ต่อ ๆ มา

ง. รัสเซียมีระบบทาสติดที่ดินตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 17 จนถึง ค.ศ. 1861

ในขณะที่ประเทศในยุโรปตะวันตกค่อย ๆ พัฒนาเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยและการปฏิวัติอุตสาหกรรม ประเทศรัสเซียยังมีระบบทาสติดที่ดินดังในสมัยกลางและใช้แรงงานทาสติดที่ดินทำการเกษตรซึ่งเป็นรายได้หลักของประเทศมาจนกระทั่งมีการเลิกทาสติดที่ดินใน ค.ศ. 1861 จากการสำรวจสำมะโนประชากรใน ค.ศ. 1897 มีชวานอายุถึงร้อยละ 77 มีชนชั้นกลางเพียงร้อยละ 10 ส่วนชนชั้นสูงมีเพียงร้อยละ 1.5 (Westwood : 172) จึงแสดงให้เห็นว่า อุตสาหกรรมในรัสเซียจนถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ยังมีน้อยมาก

ระบบทาสติดที่ดินเป็นระบบที่ขุนนางเจ้าของที่ดินมีอำนาจเด็ดขาดเหนือทาสติดที่ดินของตน พวกเขาที่เป็นทาสติดที่ดินนี้ถูกใช้แรงงานอย่างกดขี่ จึงไม่ความเต็มใจที่จะทำงานให้ตีเหมือนเกษตรกรอิสระ ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินที่ตนทำกิน เศรษฐกิจในรัสเซีย

จึงค่อนข้างล่าหลังประเทศยุโรปตะวันตก ซึ่งเข้าสู่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมตั้งแต่ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18

จ. รัสเซียปฏิวัติเข้าสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ใน ค.ศ. 1917 และจัดตั้งสหภาพโซเวียต

ขณะที่ยุโรปตะวันตกมีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและปกครองในระบอบประชาธิปไตย รัสเซียได้มีการปฏิวัติบอลเชวิกใน ค.ศ. 1917 โดยนำระบอบการปกครองและระบบเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์มาใช้ เลนินซึ่งเป็นผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์มองว่าประเทศทุนนิยมคือศัตรูของประเทศคอมมิวนิสต์ เลนินจัดตั้งองค์การคอมมิวนิสต์สากล (COMINTERN-Communist International Workingmen's Association) ขึ้น ใน ค.ศ. 1919 เพื่อสนับสนุนการปฏิวัติให้ทั่วโลกเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งสร้างความหวาดระแวงแก่ประเทศต่าง ๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับลัทธิคอมมิวนิสต์ตั้งแต่นั้นมา รัสเซียและดินแดนต่างชาติที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิรัสเซีย (ยกเว้นส่วนที่เสียไปในสนธิสัญญากับฝ่ายมหาอำนาจกลางใน ค.ศ. 1918 เช่น เอสโตเนีย ลัตเวีย และลิทัวเนีย) ก็มีการปกครองแบบสหภาพ ซึ่งประกอบด้วย รัฐต่าง ๆ ที่มีฐานะเท่าเทียมกัน เรียกว่า **สหภาพโซเวียต** อย่างไรก็ตาม ชาวรัสเซียในสหพันธ์รัฐรัสเซีย ซึ่งเป็นรัฐใหญ่ที่สุดย่อมมีบทบาทสำคัญทางการเมืองมากกว่าชาวรัฐอื่น ๆ ซึ่งมีชนชาติรัสเซีย

ฉ. หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียตได้ดินแดนและอำนาจเพิ่มขึ้น ในขณะที่ประเทศยุโรปตะวันตกกลับค่อย ๆ สูญเสียดินแดนอาณานิคม

ใน ค.ศ. 1940 ซึ่งอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 สตาลินซึ่งเป็นผู้นำรัสเซียช่วงนั้นได้บีบบังคับให้รัฐอิสระบริเวณริมทะเลบอลติก 3 รัฐ ได้แก่ เอสโต-

เนีย (Estonia) ลัตเวีย (Latvia) และ ลิทัวเนีย (Lithuania) รวมกับสหภาพโซเวียต โดยโซเวียตได้นำกองทัพเข้าไปช่วยปกป้องรัฐดังกล่าวจากการรุกรานของฝ่ายอักษะ (Axis Powers) นำโดยประเทศเยอรมนี ดังนั้นรัฐทั้งสามจึงรวมอยู่ในสหภาพโซเวียตราบจนกระทั่งถึงสมัยประธานาธิบดีกอร์บาชอฟ (Gorbachev) จึงได้เป็นเอกราชใน ค.ศ. 1991

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง รัสเซียได้ดินแดนเพิ่ม เช่น เกาะชะคาลิน (Sakhalin) ตอนใต้และหมู่เกาะคูริล (Kurile) ซึ่งเคยเป็นของญี่ปุ่นที่สำคัญคือ รัสเซียได้สิทธิในการดูแลยุโรปตะวันออก ซึ่งรัสเซียได้ปลดปล่อยจากการยึดครองของฝ่ายเยอรมนี รัสเซียควบคุมจัดการให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ขึ้นมาเป็นรัฐบาลในประเทศเยอรมันตะวันออก โปแลนด์ เชกโกสโลวะเกีย ฮังการี โรมาเนีย ยูโกสลาเวีย บัลแกเรีย และ อัลบาเนีย ส่วนในเอเชีย เกาหลีเหนือและมองโกเลียนอกก็ปกครองโดยระบอบคอมมิวนิสต์เช่นกัน ทั้งประเทศในยุโรปตะวันออกและในเอเชียดังกล่าวแล้ว เปรียบเสมือน **รัฐบริวาร** (satellites) ของสหภาพโซเวียต

ดังนั้น ในขณะที่อังกฤษสูญเสียอาณานิคม เช่น ฟิลิปปินส์ใน ค.ศ. 1947 และฝรั่งเศสสูญเสียอินโดจีนในช่วง ค.ศ. 1945 - 1954 รัสเซียหรือสหภาพโซเวียตกลับได้ดินแดนและมีอิทธิพลเพิ่มมากขึ้น และกลายเป็นคู่แข่งชั้นของสหรัฐอเมริกา แม้ต่อมาไม่นาน ยูโกสลาเวียจะปฏิเสธบงการของโซเวียต และหันไปผูกมิตรกับประเทศตะวันตก สหภาพโซเวียตก็ยังมีอำนาจมากเหนือประเทศยุโรปตะวันออกอื่น ๆ ที่กล่าวไปแล้ว ยกเว้นยูโกสลาเวียและอัลบาเนีย ประเทศที่อยู่ใต้งการโซเวียตเหล่านี้เรียกว่าประเทศใน **โซเวียตบลอค** (Soviet Bloc)

ความแตกต่างระหว่างรัสเซียกับประเทศในยุโรปตะวันตกทางอารยธรรมทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนา ดังได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ทำให้รัสเซียมีลักษณะเฉพาะตัวที่เป็นทั้งข้อได้เปรียบและเสียเปรียบ การที่รัสเซียปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ เป็นโอกาสให้ผู้นำประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ทำหน้าที่เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์ (General Secretary) สามารถกุมอำนาจไว้ได้นาน เช่นในกรณี **สตาลิน** หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อังกฤษและอเมริกาเปลี่ยนผู้นำ แต่รัสเซียไม่เปลี่ยน จึงได้เปรียบในการเจรจาข้อตกลงสันติภาพ **เชอร์ชิล** (Churchill) นายกรัฐมนตรีอังกฤษ **โรสเวลต์** (Roosevelt) ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ร่วมประชุมกับสตาลินในการเจรจาที่ **เตหะราน** (Tehran) ค.ศ. 1943 และ **ยัลตา** (Yalta) ในเดือนกุม-

ภาพันธุ์ ค.ศ. 1945 แต่พอถึงการเจรจาที่ **ปอตสดัม** (Potsdam) ในเดือนกรกฎาคมและสิงหาคม ค.ศ. 1945 **เชอร์ชิล** เสียอำนาจให้แก่พรรคกรรมกร **นายแอตลี** (Atlee) นายกรัฐมนตรีอังกฤษคนใหม่จึงเข้าประชุมแทน ส่วนสหรัฐอเมริกาที่มีประธานาธิบดี **ทรูแมน** (Truman) เข้าประชุมแทนประธานาธิบดี **โรสเวลต์** ซึ่งถึงแก่อนิจกรรม ดังนั้นสตาลินจึงกลายเป็นผู้คร่ำหวอด ขณะที่แอตลีและทรูแมนเป็นมือใหม่ทางการเมืองต่างประเทศ (Dziewanowski : 274) จึงเจรจาให้เกิดประโยชน์ต่อรัสเซียได้มากที่สุด **เชอร์ชิล** ได้แต่พุดอยู่ในวงนอกและเป็นผู้ที่เริ่มใช้คำว่า “ม่านเหล็ก” กับรัสเซีย ในคำปราศรัยที่เมือง **ฟุลตัน** (Fulton) ในสหรัฐอเมริกาเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1946 เพื่อเตือนอเมริกาถึงภัยจากรัสเซีย ตั้งแต่นั้นมา **ม่านเหล็ก** จึงกลายเป็นคำที่ใช้เรียกรัสเซีย

ภาพที่ 2 ผู้นำสหภาพโซเวียต 8 คน
แถวบน (ซ้ายไปขวา) เลนิน สตาลิน ครุชชอฟ เบรชเนฟ
แถวล่าง (ซ้ายไปขวา) โคซีกิน อันโดรปอฟ เซอร์เนนโก กอร์บาชอฟ

ข้อเสียเปรียบที่สำคัญของรัสเซียคือ การที่ระบบคอมมิวนิสต์ไม่ทำให้เสรีภาพทางความคิดแก่ประชาชน ทำให้เกิดการเผด็จการทางความคิดซึ่งขัดต่อความก้าวหน้า นโยบายทางเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์ซึ่งให้รัฐจัดการทุกสิ่งทุกอย่างนั้น เมื่อจัดการไม่ดีก็ก่อให้เกิดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจ เลนิน ซึ่งเป็นผู้นำในการปฏิวัติมีชีวิตอยู่ไม่นานพอที่จะจัดระบบการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมให้เข้ารูปรอยตามอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ผู้นำต่อ ๆ มา ไม่ว่าจะเป็น สตาลิน ครุสชอฟ (Khrushchev) หรือ เบเรชเนฟ (Brezhnev) ไม่สามารถหรือไม่ตั้งใจที่จะปฏิบัติตามอุดมการณ์ของมาร์กซ์และเลนินอย่างเคร่งครัดสาเหตุสำคัญอาจเป็นเพราะปฏิบัติได้ยากตามทฤษฎีดังกล่าว ส่วนนายอันโดรปอฟ (Andropov) และ เซอร์เนนโก (Chernenko) ก็มีอำนาจอยู่ในระยะสั้นเกินไป ดังนั้นจึงตกเป็นบทบาทของ กอร์บาชอฟ ที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแก่ประเทศรัสเซีย ซึ่งประสบปัญหารอบด้านและต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วนในสมัยกอร์บาชอฟ

เหตุการณ์และปัจจัยที่นำไปสู่อวสานม่านเหล็ก

1. นโยบายใหม่ 3 ประการของนาย กอร์บาชอฟ

นายมิกฮาอิล กอร์บาชอฟ นับว่าเป็นผู้นำที่หนุ่มที่สุดในบรรดาผู้นำหลังสมัยสตาลิน เขาเกิดเมื่อ ค.ศ. 1931 และขึ้นดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรค ใน ค.ศ. 1985 ขณะอายุได้ 54 ปี จึงถือว่าเป็นผู้นำหนุ่มตามมาตรฐานโซเวียต ตามโครงสร้างเดิมของการบริหารประเทศ เลขาธิการพรรคมีอำนาจมากที่สุดเพราะเป็นประธานโปลิตบูโร (Politburo) ซึ่งเป็นองค์กรสูงสุดของสหภาพโซเวียต มีหน้าที่วางนโยบายของ

ประเทศ ดังนั้นเลขาธิการพรรคจึงมีอำนาจมากกว่าประธานาธิบดีและรัฐมนตรี กอร์บาชอฟได้ใช้อำนาจหน้าที่แก้ปัญหาด้วยการปฏิรูปแนวใหม่ ซึ่งยังไม่เคยมีใครริเริ่มมาก่อนในสหภาพโซเวียต

เนื่องจากเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตกำลังถึงขั้นวิกฤต และปัญญาชนโซเวียตส่วนหนึ่งก็เรียกร้องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น อีกทั้งวิพากษ์วิจารณ์ระบบบริหารในสหภาพโซเวียตว่าไร้ประสิทธิภาพและเต็มไปด้วยการโกงกิน ตัวอย่างของความไร้ประสิทธิภาพและการปิดบังความจริงจากประชาชน ได้แก่ การที่เตาปฏิกรณ์นิวเคลียร์ที่เชอร์โนบีล (Chernobyl) ระเบิดในเดือนเมษายน ค.ศ. 1986 ซึ่งการแก้ไขสถานการณ์เป็นไปอย่างล่าช้า มีการปกปิดข่าวจนกระทั่งประเทศตะวันตก คือ สวีเดน ตรวจจับรังสีได้ รัสเซียจึงต้องเปิดเผยการระเบิด

ตั้งแต่ ค.ศ. 1986 กอร์บาชอฟได้ออกนโยบายปฏิรูป 3 ประการ ดังต่อไปนี้ (Crouch : 65)

1. นำประชาธิปไตยมาใช้ทางการเมืองการปกครองถึงระดับหนึ่ง เรียกว่า **เดโมคราติซัตเซีย** (Demokratizatsia)

2. ปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม เรียกว่า **เปเรสตรอยกา** (Perestroika) ซึ่งรวมการปรับเปลี่ยนแนวนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับการปฏิรูป

3. เปิดการวิพากษ์วิจารณ์แสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี เรียกว่า **กลาสนอสต์** (Glasnost)

สิ่งที่กอร์บาชอฟพยายามทำนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความเป็นผู้นำที่เห็นการณ์ไกล และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะสถานการณ์ภายในสหภาพโซเวียต โซเวียตลอค และในโลกกว้างค่อนข้างจะบีบบังคับ มีการเรียกร้องจากปัญญาชนโซเวียต โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกมีความเห็นขัดแย้งกับรัฐ (dissidents) เช่น

ภาพที่ 3 นายซาคารอฟ

นาย ซาคารอฟ (Sakharov) เมื่อปัญญาชนถูกปิดปากด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ส่งเข้าโรงพยาบาลโรคจิต หรือถูกจำกัดบริเวณให้อยู่ภายในบ้าน ชาวตะวันตกในโลกเสรีก็แสดงความเห็นอกเห็นใจ เช่น มอบรางวัล

โนเบลให้แก่นายซาคารอฟ เมื่อ ค.ศ. 1975 แต่นายเบเรชเนฟซึ่งเป็นผู้นำโซเวียตในขณะนั้น ไม่ยอมให้นายซาคารอฟเดินทางไปรับมอบรางวัล ซาคารอฟถูกเนรเทศจากมอสโกไปอยู่ที่เมืองกอร์กี (Gorky) เข้า

เพิ่งกลับสู่สมอสโกได้ในสมัยเปเรสตรอยกาของกอร์บาชอฟ

กอร์บาชอฟหวังว่าการปฏิรูป 3 ประการดังกล่าวแล้วจะแก้ปัญหาในสหภาพโซเวียตได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเศรษฐกิจซึ่งกำลังเข้าขั้นวิกฤต **เศรษฐกิจแบบสังคมนิยม** ซึ่งไม่มีการแข่งขันกับโลกภายนอก ไม่ทำให้เกิดความงองามเหมือน **เศรษฐกิจแบบตลาดเสรี** ดังนั้นเปเรสตรอยกาจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง การปฏิรูปเศรษฐกิจนำไปสู่การเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศด้วย เพราะกอร์บาชอฟตระหนักดีว่า นโยบายเศรษฐกิจแบบโดดเดี่ยวจากโลกภายนอกนั้นมีผลเสีย ยิ่งกว่านั้น การสร้างอำนาจทางทหารตลอดจนการมีกองทัพในต่างแดน เช่น ในอัฟกานิสถานเป็นความสิ้นเปลืองทางเศรษฐกิจ

นโยบายดังกล่าวย่อมเป็นของแปลกใหม่ ซึ่งพวกหัวอนุรักษนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายทหารยอมรับไม่ได้ การให้ประชาธิปไตยแบบจำกัด และการเปิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างเสรีตามนโยบายกลาสนอสต์กลายเป็นตัวเร่งให้เกิดความต้องการประชาธิปไตยที่แท้จริง โดยพวกหัวก้าวหน้าที่ต้องการทำลายระบบเก่าที่ไร้ประสิทธิภาพ สรุปแล้วนโยบายการปฏิรูปทั้ง 3 ไม่ได้สร้างความพอใจแก่ชาวโซเวียตฝ่ายใดนัก และเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่วสานมาลงหลัก

2. การฟื้นฟูศาสนาและความคิดชาตินิยม

สหภาพโซเวียตประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติที่มีวัฒนธรรมต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางศาสนา แม้หลายเชื้อชาติจะนับถือคริสต์ศาสนาเหมือนกันแต่ก็เป็นคนละนิกาย เช่น ชาวลิทัวเนียนับถือนิกายคาทอลิก ชาวเอสโตเนียนับถือนิกายลูเทอรั ชาวรัสเซียนับถือนิกายออร์ทอดอกซ์ ชาวจอร์เจียนับถือนิกายจอร์เจียน ชาวอาร์มีเนียนับถือนิกายอาร์มีเนียน และชาวเคซัคสถานนับถือศาสนาอิสลาม เป็นต้น นอกจากนี้ใน

หมู่รัฐที่ชนส่วนใหญ่นับถืออิสลาม ก็ยังแบ่งเป็นนิกายซุนนีและนิกายชีอะ หลักลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นถือว่าการศาสนาไม่มีประโยชน์และเน้นหลักสากลนิยม (Internationalism) หากชาวโซเวียตยึดหลักดังกล่าวได้ตลอดไปก็คงไม่เกิดปัญหา แต่ปรากฏว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ศาสนาได้รับการฟื้นฟูเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการสู้รบ ยิ่งในสมัยครุสชอฟคนก็ยังสนใจศาสนามากขึ้น การฟื้นฟูศาสนาได้นำไปสู่ความคิดชาตินิยม เพราะแต่ละศาสนานับถือกันโดยเชื้อชาติใดเชื้อชาติหนึ่งโดยเฉพาะ “ การกดขี่ทางเชื้อชาติและศาสนาได้ให้ชีวิตใหม่แก่นิกายต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นตัวแทนของเชื้อชาติ ” (Hosking : 238) ความเจริญทางภูมิปัญญาอันเนื่องมาจากการศึกษาที่รัฐมอบแก่ประชาชนอย่างทั่วถึงในระดับสูงตลอดจนการเปิดให้กระแสดความคิดจากโลกเสรีเข้าสู่ประเทศ และการรับทราบความเจริญก้าวหน้าของโลกตะวันตกมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ได้ปลุกให้ชาวโซเวียตมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น และต้องการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่รัฐถิ่นกำเนิดของตน ความคิดชาตินิยมทวีขึ้นถึงขีดที่ต้องการการปกครองตนเองหรือความเป็นเอกราชเมื่อกอร์บาชอฟนำประชาธิปไตยเปเรสตรอยกาและกลาสนอสต์มาเป็นนโยบาย เช่น รัฐลิทัวเนีย ลัตเวีย และ เอสโตเนีย เริ่มเรียกร้องอำนาจอธิปไตย ลิทัวเนียนำโดยการประท้วงการตั้งกองทัพโซเวียตในลิทัวเนียเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1988 ประกาศเอกราชใน ค.ศ. 1990 แต่ได้รับการรับรองเอกราชจริง ๆ เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 1991 รัฐบริเวณชายฝั่งทะเลบอลติกอีก 2 รัฐ คือ เอสโตเนีย และลัตเวียก็เจริญรอยตามและได้เอกราชใน ค.ศ. 1991 ด้วย ส่วนรัฐอื่น ๆ ก็ประกาศเอกราชเช่นกัน ดังนั้นการฟื้นฟูศาสนาและความคิดชาตินิยมจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่วสานมาลงหลัก

3. ขบวนการผู้มีความเห็นขัดแย้ง

(Dissident Movement)

พวกที่มีความเห็นขัดแย้งแม้จะมีเป็นจำนวนน้อย แต่ก็เป็กลุ่มที่มีพลังสูง กล่าวคือ กล้าต่อสู้ทางความคิด โดยไม่เกรงภัย พวกนี้แสดงพลังออกทางงานเขียน ทั้งแบบเปิดเผยและใต้ดิน ในสมัยสตาลินยังไม่มีใครกล้าแสดงความคิดเห็นนัก แต่พอถึงสมัยครุสชอฟ ซึ่งเริ่มขจัดอิทธิพลของสตาลินที่หลงเหลือ ปัญญาชน นักศึกษา ศิลปินและสามัญชนจึงร่วมกันวิพากษ์-วิจารณ์นโยบายของสตาลิน และต่อมาก็วิพากษ์-วิจารณ์นโยบายของครุสชอฟเอง ทำให้ครุสชอฟเริ่มลดเสรีภาพที่เคยส่งเสริม เมื่อเบรซเนฟขึ้นมาเป็นผู้นำต่อจากครุสชอฟก็กลับไปใช้นโยบายวิตรอนเสรีภาพอีก ใน ค.ศ. 1965 นักเขียน 2 คน คือ **นายอันเดร ซินยัฟสกี (Andrei Sinyavsky)** และ **นายยูรี ดาเนียล (Yuri Daniel)** ถูกจับไปพิจารณาคดีในศาลเพราะเขียนผลงานที่ตีเตียนรัฐ และลักลอบส่งไปตีพิมพ์ในโลกตะวันตก นายซินยัฟสกีถูกตัดสินจำคุก 7 ปี ส่วนดาเนียลถูกจำคุก 5 ปี ฐานก่อความไม่สงบและโฆษณาชวนเชื่อต่อต้านโซเวียต การพิจารณาคดีนี้เป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการผู้มีความเห็นขัดแย้งในช่วงสมัยใหม่ (Baradat : 366) **นายอเล็กซานเดอร์ กินซ์เบิร์ก (Alexander Ginzburg)** ชาวอีวรัสเซียได้เขียนรายงานการพิจารณาคดีนี้ออกเผยแพร่ใต้ดิน นับเป็น**ซามิซดัต (Samizdat)** รุ่นแรก ๆ คือ เป็นเอกสารที่ลอกพิมพ์เผยแพร่ภายในประเทศในรูปคัดลอกด้วยมือหรืออัดจากกระดาษไซ ในที่สุดนายกินซ์เบิร์กก็ถูกลงโทษโดยส่งไปยังค่ายกักกัน นอกจากซามิซดัตแล้ว ยังมี **ตามมิซดัต (Tamizdat)** หรือเอกสารที่ลักลอบออกไปพิมพ์ในต่างประเทศแล้วส่งกลับมาเผยแพร่ใต้ดิน **แมกนิติซดัต (Magnitizdat)** หรือเทปอัดเสียงแนวความคิดขัดแย้ง

ซึ่งวิฤตตะวันตกนำมาเปิดในคลื่นที่ชาวรัสเซียลักลอบฟังได้ สิ่งเหล่านี้ได้ช่วยเผยแพร่ความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับรัฐไปในหมู่ประชาชน งานที่มีอิทธิพลมาก ได้แก่ สารนิพนธ์ของซาคารอฟ เรื่อง “ความก้าวหน้า การอยู่ร่วมกัน และเสรีภาพทางความคิด” ซึ่งเรียกร่องเสรีภาพทางความคิดในสหภาพโซเวียตและการปฏิรูปทางเศรษฐกิจ งานเขียน และกิจกรรมเรียกร่องสิทธิมนุษยชนของซาคารอฟ ทำให้เขาถูกรัฐบีบบังคับดังได้กล่าวไปแล้วในข้อ 1 ยังมีการบีบบังคับผู้มีความเห็นขัดแย้ง ขบวนการผู้มีความเห็นขัดแย้งก็ยิ่งขยายกว้างขึ้น รัฐต่างในสหภาพโซเวียตต่างตั้งขบวนการของตน เช่น ใน อุเครน ลัตเวีย และจอร์เจีย ขบวนการดังกล่าวมุ่งชี้ให้เห็นความบกพร่องเลวร้ายของระบอบคอมมิวนิสต์ที่ใช้กันอยู่ในสหภาพโซเวียต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดเสรีภาพทางความคิดและสิทธิมนุษยชน ดังนั้นจึงเรียกร่องให้มีการปฏิรูปในแนวประชาธิปไตย แต่ผู้มีความเห็นขัดแย้งบางคน เช่น **รอย เมดเวเดฟ (Roy Medvedev)** ยังอ้างว่าเขายึดมั่นในลัทธิมาร์กซ์และเลนิน แม้ว่าเขาจะต่อต้านระบบโซเวียตที่เป็นอยู่

4. การล่มสลายของโซเวียตตลอด

รัสเซียได้ก่อตั้งกลุ่มโซเวียตตลอดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังได้กล่าวไปแล้วในข้อ ๑. **โซเวียตตลอดนี้เปรียบเสมือนม่านเหล็กชั้นที่ 2** ที่จะกันมิให้อิทธิพลทุนนิยม เสรีนิยม จากโลกตะวันตกเข้ามาสู่สหภาพโซเวียตได้ง่าย ครอบงำที่อิทธิพลตะวันตกเข้าสู่โซเวียตตลอดไม่ได้ สหภาพโซเวียตก็ปลอดภัยจากแนวความคิดต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์

การต่อสู้ของชาว **โปแลนด์** ซึ่งเป็นประเทศหนึ่งในโซเวียตตลอด ได้เริ่มขึ้นในทศวรรษที่ 80 และ

ในที่สุดก็นำไปสู่การเลือกตั้งเสรีในโปแลนด์ เป็นผลให้พรรคคอมมิวนิสต์เสียอำนาจแก่พรรค โซลิดาริตี (Solidarity) เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1989 ความสำเร็จในโปแลนด์เป็นตัวอย่างให้ประเทศอื่น ๆ ในโซเวียตบอลคัรบตามอง ประชาชนที่รักเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนเริ่มดำเนินการต่อสู้ตามแบบอย่างของโปแลนด์ ดังนั้นชัยชนะของพรรคโซลิดาริตีในโปแลนด์จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ค่อย ๆ นำไปสู่อ่าวसानมาันเหล็ก

นายกรัฐมนตรีชอพอเองก็ได้แผ่ขยายนโยบายเพิ่มความเป็นประชาธิปไตย กลาสโนสต์และเปเรสตรอยกา

ไปยังกลุ่มประเทศในโซเวียตบอลคัรบซึ่งขานรับอย่างเต็มใจ ฮังการีเป็นประเทศต่อมาจากโปแลนด์ที่หันหลังให้ลัทธิคอมมิวนิสต์และพยายามเป็นประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1988 ฮังการีได้เลิกปิดกั้นชายแดนส่วนที่ติดกับออสเตรีย ตั้งแต่นั้นมาชาวเยอรมันตะวันออกก็หลั่งไหลเข้าสู่ เชกโกสโลวะเกีย ซึ่งมีชายแดนติดต่อกับเยอรมันตะวันออก จากนั้นก็เข้าสู่ ฮังการี ออสเตรีย และ เยอรมันตะวันตก ตามลำดับ การที่ชาวเยอรมันตะวันออกได้หลั่งไหลเข้าสู่เยอรมันตะวันตกเป็นจำนวนมากโดยไม่ต้องผ่าน กำแพงเบอร์ลิน ที่เคยเป็นทางเดียวที่อาจหลบหนีเข้าสู่เยอรมัน-

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงเยอรมันตะวันตกและเยอรมันตะวันออก

มันตะวันตกได้ กำแพงเบอร์ลินซึ่งสร้างขึ้นในเดือน สิงหาคม ค.ศ. 1961 อันได้กลายเป็น “สัญลักษณ์ของ การแบ่งแยกยุโรปและโลก การกดขี่ของระบอบคอมมิวนิสต์ ระบบที่เกลียดกลัวคนต่างชาติและกักกัน ประชาชน” (Time, Nov. 28, 1989 : 15) ก็หมดความหมาย และถูกทำลายลงโดยมหาชนเมื่อเที่ยงคืนวันที่ 9 พฤศจิกายน ค.ศ. 1989 คณะรัฐมนตรีและคณะโปลิตบูโรของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งเยอรมันตะวันออกก็ได้ลาออกในเวลาต่อมา ต่อจากนั้นก็เกิดภาวะโดมิโนขึ้นในโซเวียตบอลค เซกโกสโลวะเกีย เปลี่ยนผู้นำใหม่ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1989 เป็นนายฟาคลาฟ ฮาเฟล (Vaclav Havel) ซึ่งเคยถูกคุมขังหลายครั้งในข้อหากระทำการต่อต้านระบอบคอมมิวนิสต์ในอดีต ส่วนนายนิโคไล เซาเชสคู (Nicolae Ceausescu) ซึ่งเป็นผู้นำคอมมิวนิสต์ในโรมาเนีย ก็ถูกโค่นล้มและยิงเป้าไปในช่วงเทศกาลคริสต์มาส ค.ศ. 1989 ผลจากความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มประเทศโซเวียตบอลค ดังยกมาเป็นตัวอย่างในที่นี้ ได้ทำให้กลุ่มกติกาสัญญาวอร์ซอว์ (Warsaw Pact) หมดความหมายและต้องล้มเลิกไปโดยปริยาย ส่วนโคมิคอน (COMECON-Council for Mutual Economic Assistance) องค์กรให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจ ซึ่งสหภาพโซเวียตเคยอาศัยพึ่งพาทรัพยากรจากกลุ่มประเทศโซเวียตบอลคก็สลายตัวไปอีกเช่นกัน ทำให้เศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตยิ่งทรุดหนักลง

การที่มานะหลักขั้นที่ 2 คือ โซเวียตบอลคสลาย เช่นนี้ ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงและอวสานมานะหลักในเวลาต่อมา

5. การรัฐประหารเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม ค.ศ. 1991

คณะรัฐประหารซึ่งประกอบด้วยนายทหารชั้น

ผู้ใหญ่และเจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้าในองค์กร เค.จี.บี. รวมทั้งผู้ที่นายกอร์บาชอฟเองแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ เช่น รองประธานาธิบดีเกนนาดี ยานาเยฟ (Gennadi Yanayev) ได้กระทำรัฐประหารในวันที่ 19 สิงหาคม ค.ศ. 1991 นายกอร์บาชอฟถูกควบคุมตัวตั้งแต่วันที่ 18 สิงหาคม ในวันรุ่งขึ้นก็มีการประกาศว่า นายกอร์บาชอฟไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ประธานาธิบดีแห่งสหภาพโซเวียตได้ เพราะสาเหตุด้านสุขภาพ คณะกรรมการฉุกเฉินแห่งรัฐ (the State Emergency Committee) นำโดย นายเกนนาดี ยานาเยฟ จะปฏิบัติหน้าที่แทน นายกอร์บาชอฟ ขณะนั้นมีอำนาจน้อยมากอยู่แล้ว เมื่อถูกควบคุมตัวก็ไม่มีกลไกอำนาจจากส่วนกลางที่จะแก้ไขสถานการณ์ได้ ประชาชนซึ่งไม่ต้องการการรัฐประหารได้รับแรงบันดาลใจจากนาย โบริส เยลซิน (Boris Yeltsin) ประธานาธิบดีแห่งสหพันธรัฐรัสเซีย อันเป็นสาธารณรัฐที่ใหญ่ที่สุดในสหภาพโซเวียต นายเยลซิน ได้ตำแหน่งโดยการเลือกตั้งแบบเสรี เมื่อเดือนมิถุนายน, ค.ศ. 1991 จึงเป็นคนของประชาชน เขาเรียกประชุมคณะรัฐมนตรีสหพันธรัฐรัสเซียที่บ้านพัก คณะรัฐมนตรีมีมติเรียกร้องให้ประชาชนชาวรัสเซียต่อการรัฐประหารอย่างสุดกำลัง เรียกร้องให้มีการนัดหยุดงานทั่วประเทศ และให้คณะรัฐประหารยอมให้ นายกอร์บาชอฟปรากฏตัวต่อประชาชน นายเยลซินตัดสินใจเดินทางฝ่ากองทหารและรถถังเข้าไปสู่อาคารรัฐสภา และใช้รัฐสภาเป็นจุดรวมพลังต่อสู้กับฝ่ายรัฐประหาร พลังประชาชนซึ่งผนึกกำลังกันโดยรอบรัฐสภานับสนุนนายเยลซินและต่อต้านการรัฐประหารอย่างไม่กลัวตาย พวกเขาเกลี้ยกล่อมทหารที่ซบถถึงและถืออาวุธมิให้ยิงประชาชน ในที่สุดคณะรัฐประหารจึงยอมรับความล้มเหลว นายกอร์บาชอฟถูกปล่อยตัว แต่ก็ไม่มีอำนาจอีกต่อไป ตรงกันข้าม นายโบริส เยลซิน กลับเป็นที่นิยมมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 5 นายกรัฐมนตรี

ตั้งนับตั้งแต่การรัฐประหารเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1991 อำนาจของนายกรัฐประหารก็ลดลงอย่าง ชวบชาบ อำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์ก็ลดลงตาม ไปด้วย การรัฐประหารที่ล้มเหลวครั้งนั้นนับเป็นปัจจัย สำคัญอันหนึ่งที่น่าไปสู่สวนมานเหล็ก

6. ความขัดแย้งระหว่างนายกรัฐประหาร และนายเยลชิน

นายเยลชินมีความเห็นว่านโยบายปฏิรูปของนาย กรัฐประหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเศรษฐกิจนั้น ยังไม่ตรงเป้าหมาย เพราะเป็นไปอย่างเชื่องช้าเกินไป นายเยลชินเห็นว่านายกรัฐประหารเป็นผู้ริการกระทำแบบ ครั้ง ๆ กลางกลาง และก้าวแค้ครั้งก้าว (Bangkok Post, August 27, 1991 : 5) ตามที่เยลชิน เล่าไว้ในอัตชีวประวัติของเขา ส่วนนายกรัฐประหารประกาศในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1987 ว่า “สหภาพเยลชิน

ให้ความสำคัญต่อความทะเยอทะยานส่วนตัวก่อนผลประโยชน์ของพรรค” เขาปลดเยลชินออกจากตำแหน่งในพรรค และต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1988 ก็ปลดนายเยลชินออกจากตำแหน่งในโปลิตบูโร เพราะเยลชินกล่าวหาว่าการปฏิรูปดำเนินไปอย่างเชื่องช้าเกินไป

ต่อมาในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1989 นายเยลชิน ได้รับเลือกเป็นสมาชิกรัฐสภาแบบใหม่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปของนายกรัฐประหาร ต่อมาในเดือน มิถุนายน ค.ศ. 1991 นายเยลชินก็ได้รับเลือกตั้งเป็น ประธานาธิบดีสหพันธ์รัฐสเซียดังได้กล่าวไปแล้ว ดังนั้นนายเยลชินจึงสามารถก้าวขึ้นมาเป็นคู่แข่งของ นายกรัฐประหารได้อีก และทั้งสองมีความเห็นไม่ตรงกัน ยิ่งหลังการรัฐประหารเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1991 นายเยลชินก็มีคะแนนนิยมสูงสุดในขณะที่นายกรัฐ

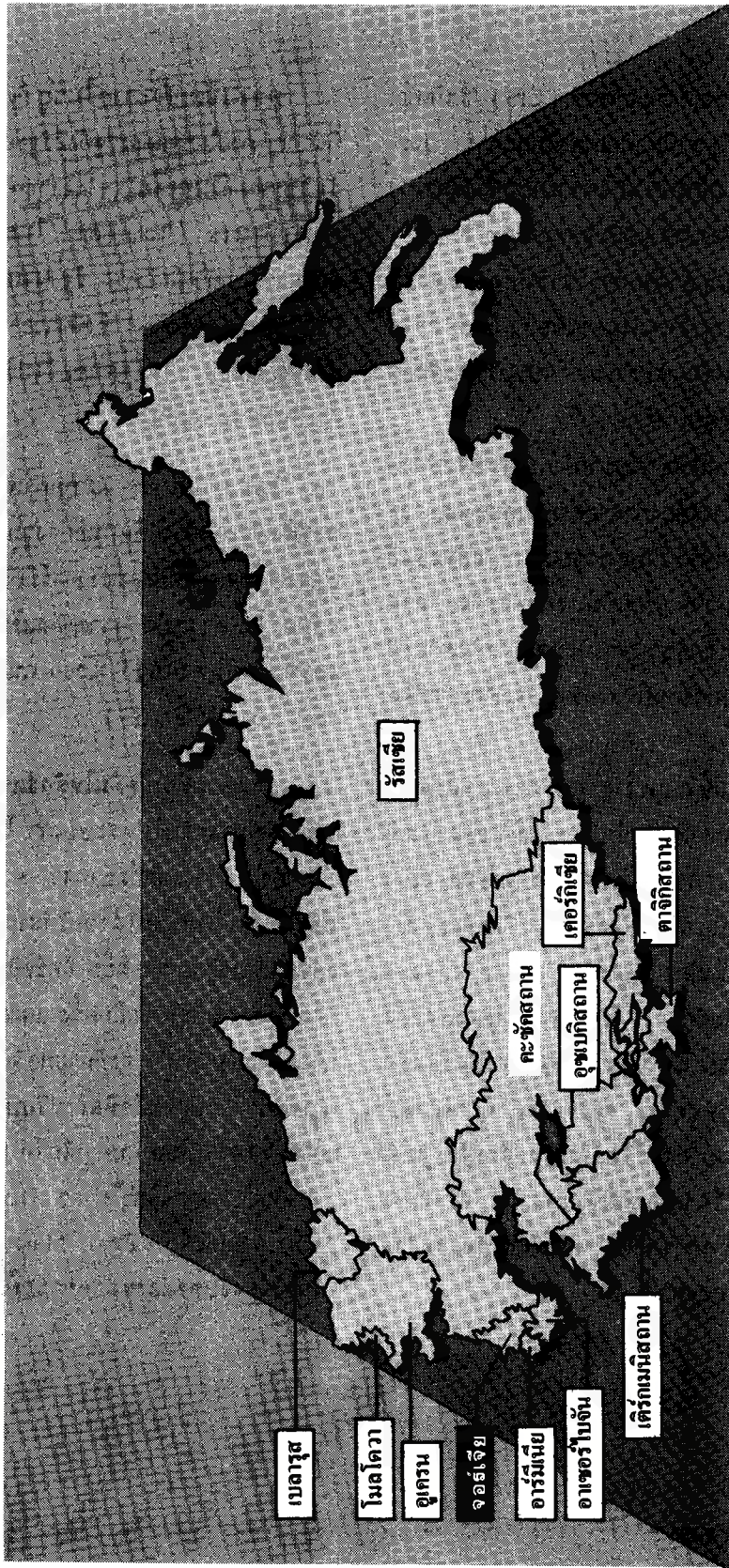
ภาพที่ 6 นายเยลชิน

บาทซอฟเกือบหมดอำนาจ นายเยลชินจึงทำตนเป็นผู้นำ และชักชวนสาธารณรัฐเชโกสโลวาเกีย ได้แก่ สหพันธ์รัสเซีย (สหพันธ์รัฐรัสเซีย) เบลารุส (ไบโรลุสเซีย) และยูเครน รวมกันก่อตั้งเป็น**เครือจักรภพแห่งรัฐเอกราช** (Commonwealth of Independent States) เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ. 1991 โดยประกาศว่าสหภาพโซเวียตหมดสิ้นสภาพแล้ว การลงนามก่อตั้งครั้งนี้เป็นเสมือน “มรณบัตร” ของสหภาพโซเวียต (Time, Dec. 23, 1991 : 11)

ต่อมาในวันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ. 1991 สาธารณรัฐรวม 11 รัฐ ได้แก่ สหพันธ์รัสเซีย เบลารุส ยูเครน อาร์มีเนีย อาเซอร์ไบจาน คะซัคสถาน อุซเบกิสถาน เติร์กเมนิสถาน ตาจิกิสถาน เคอร์กิสถาน และ โมลโดวา (โมลดาเวีย) ก็ได้ลงนามรวมเป็น**เครือจักรภพแห่งรัฐเอกราช**ที่กรุง อัลมา-อาตา (Alma-Ata)

นครหลวงของรัฐคะซัคสถาน ส่วนรัฐจอร์เจียนั้นยังมีปัญหาเรื่องผู้นำรัฐ จึงยังไม่ได้ตัดสินใจเข้าร่วมในเครือจักรภพ

เดิมสหภาพโซเวียตประกอบด้วยสาธารณรัฐ 15 รัฐ เมื่อลิทัวเนีย ลัตเวีย และเอสโตเนีย ประกาศตัวเป็นประเทศเอกราช อีก 11 รัฐ ได้รวมกันเป็น**เครือจักรภพแห่งรัฐเอกราช** จึงเหลืออีกรัฐเดียวคือจอร์เจีย ซึ่งยังไม่ตัดสินใจเพราะผู้นำซึ่งมาจากการเลือกตั้งถูกยึดอำนาจ แต่ก็ยังพยายามต่อสู้เพื่อยึดอำนาจคืน โดยมีท่าทีว่าจะไม่สำเร็จ อย่างไรก็ตาม สหภาพโซเวียตก็ได้สลายตัวลงโดยปริยาย นายกอร์บาชอฟกลายเป็นประธานาธิบดีที่ไม่มีประเทศจะปกครอง จึงต้องลาออกจากตำแหน่งในวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1991 ซึ่งถือเป็น **อวสานม่านเหล็ก** อย่างเป็นทางการ

ภาพที่ 7 แผนที่เครือข่ายภาพแห่งรัฐเอกราช

เครือจักรภพแห่งรัฐเอกราช (CIS) ซึ่งเกิดขึ้นใหม่นี้ ประสบปัญหาที่สำคัญหลายประการ ประการแรกคือ **ความอดอยาก** เพราะความล้มเหลวทางเศรษฐกิจที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสหภาพโซเวียต การที่นายเยลซินแก้ปัญหาด้วยการใช้ระบบตลาดเสรีได้ ทำให้สินค้าราคาสูงลิบจนไม่อาจซื้อหากันได้ ความช่วยเหลือด้านอาหารและการเงินจากประเทศตะวันตกก็ยังไม่เพียงพอที่จะแก้ปัญหาได้

อีกปัญหาหนึ่งที่สำคัญมากคือ เรื่อง **อาวุธนิวเคลียร์** ส่วนหนึ่งจะต้องทำลายตามข้อตกลงลดอาวุธที่สหภาพโซเวียตทำไว้กับสหรัฐอเมริกา และส่วนที่เหลือจะต้องมีหน่วยควบคุมที่มีประสิทธิภาพ หากอาวุธพร้อมทั้งผู้เชี่ยวชาญด้านนิวเคลียร์กระจัดไปเป็นเครื่องมือของประเทศใฝ่สงคราม ภัยจากอาวุธนิวเคลียร์จะยิ่งทวีขึ้น

ความขัดแย้งระหว่างรัฐเอกราช ภายในเครือจักรภพก็เป็นปัญหาสำคัญอีกปัญหาหนึ่ง เช่น ความขัดแย้งระหว่าง **สหพันธรัฐเชชกับอูเครน** เรื่องกองทัพ อาวุธ และสิทธิในไครเมีย (Crimea) ซึ่งครุสชอฟทำพิธีมอบแก่อูเครน เมื่อ ค.ศ. 1954 แต่สหพันธรัฐเชชต้องการเรียกคืนมา ความขัดแย้งระหว่างรัฐ **อาร์มีเนียกับอาร์เซอร์ไบจัน** เรื่องเชื้อชาติที่เป็นปรปักษ์ต่อกัน ชาวอาร์มีเนียเป็นคริสต์ศาสนิกชน ส่วนอาร์เซอร์ไบจันนั้นชนส่วนใหญ่เป็นมุสลิม ดังนั้นเรื่องเชื้อชาติจึงถูกลามไปเป็นเรื่องศาสนา ก่อให้เกิดการสังหารหมู่กันและกันระหว่างชนสองเชื้อชาติสองศาสนา

ความขัดแย้งภายในรัฐ ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่สำคัญ ภายในรัฐแต่ละรัฐยังมีรัฐย่อย ๆ รวมอยู่ เช่น รัฐ **เชเชน-อินกูเซีย** (Chechen-Ingushia) และ **ตาตาร์สถาน** (Tatarstan) ในสหพันธรัฐเชชซึ่งต้องการแยกตัวเป็นอิสระ รัฐ **นากอรีโน-คาราบัค** (Nagorno-Karabakh) ซึ่งมีชาวอาร์มีเนียอยู่มาก แต่เป็นรัฐย่อยอยู่ภายในรัฐอาเซอร์ไบจัน ก็ต้องการแยกตัวเป็นอิสระเช่นกัน

ในช่วงวันที่ 25 - 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1992 มีการสังหารหมู่ล้างแค้นกันอย่างรุนแรงระหว่างชาวอาเซอร์ไบจันมุสลิมและชาวอาร์มีเนียคริสเตียนในรัฐนากอรีโน-คาราบัค ความขัดแย้งนี้มีมากกว่า 4 ปี และทำให้คนตายกว่า 1,000 คน (Newsweek, Mar. 16, 1992 : 33)

ส่วนพวกที่ยังยึดมั่นในลัทธิคอมมิวนิสต์ก็พยายามจะหาทางกลับไปสู่ระบบเก่า โดยก่อการจลาจลและพยายามวางแผนยึดอำนาจ หากการกลับไปสู่**ประชาธิปไตย** ไม่ได้ช่วยให้สถานการณ์ในเครือจักรภพแห่งรัฐเอกราชดีขึ้น ลัทธิคอมมิวนิสต์อาจกลับเข้ามาสู่ดินแดนรัสเซียอีกครั้ง และอาจมาในรูปแบบเผด็จการที่ร้ายยิ่งกว่าเก่า ดังที่นายกอร์บาชอฟเคยให้สัมภาษณ์ว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์เปรียบเสมือนสัตว์ประหลาด **ไฮดรา** ในเทพปกรณัมกรีก เมื่อไฮดราซึ่งเป็นงูยักษ์หลายหัวถูกตัดหัวไปแล้ว หัวใหม่ก็จะงอกออกมาอีก (Bangkok Post, Mar. 9 1992 : 11) โลกจึงต้องจับตามองสถานการณ์ในรัสเซียต่อไป

หมายเหตุ:- ความหมายของ Commonwealth

ผู้เขียนได้แปลคำ Commonwealth ว่า **เครือจักรภพ** ตามที่ใช้กันทั่วไปในสื่อมวลชนไทย ทั้ง ๆ ที่ตระหนักดีว่า คำ “เครือจักรภพ” ไม่เหมาะที่จะใช้แปล Commonwealth of Independent States ซึ่งเกิดขึ้นแทนที่ **สหภาพโซเวียต** เพราะมีความหมายซ้ำซ้อนกับ Commonwealth of Nations ซึ่งเป็นเครือจักรภพแห่งชาติหรือประเทศต่าง ๆ ที่มีเอกราชสมบูรณ์ 50 ประเทศ ซึ่งเดิมเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอังกฤษ (British Empire) เดิมคำ “เครือจักรภพ” จะหมายถึง กลุ่มประเทศ 50 ประเทศนี้เท่านั้น แต่เมื่อมี “เครือจักรภพแห่งรัฐเอกราช” ขึ้นมาใหม่ ก็อาจก่อให้เกิดความสับสน

ความหมายดั้งเดิมของ Commonwealth ในเชิงการเมือง คือ ระบอบการปกครองที่มีจุดประสงค์แรกเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน คำนี้มีปรากฏอยู่ในบทละครของเชกสเปียร์ เช่น **ริชาร์ดที่ 2** และ **เฮนรี่ที่ 6** มีความหมายคล้ายคำว่า อาณาจักร (kingdom)

ในสมัยโอลิเวอร์ ครอมเวลล์ (Oliver Cromwell) ซึ่งยึดอำนาจจากกษัตริย์อังกฤษ คำ **คอมมอนเวลท์** ได้รับการนำมาใช้ในความหมายว่า **สาธารณรัฐ** ระหว่าง ค.ศ. 1649 - 1660 ซึ่งครอมเวลล์และบุตรชายครองอำนาจในตำแหน่ง Lord Protector

ในช่วง ค.ศ. 1926 ถึงช่วงทศวรรษที่ 50 อันเป็นช่วงแรกของการเสียดานานิคม อังกฤษจะเรียกกลุ่มประเทศที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิว่า **ประเทศในเครือจักรภพอังกฤษ** (British Commonwealth of Nations) ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 50 คำว่า **อังกฤษ** ก็หายไป เหลือแค่ **ประเทศในเครือจักรภพ** ดังนั้นเมื่อมีผู้เสนอให้เพิ่มคำว่า **อังกฤษ** หรือ **รัสเซีย** เพื่อแยกว่าเป็นเครือจักรภพใดนั้น คงจะเป็นการไม่เหมาะสม เพราะประเทศสมาชิกเครือจักรภพที่มีชื่ออังกฤษหรือรัสเซียคงไม่ยอมรับ

อีกคำหนึ่งที่น่าจะใช้เรียกเครือจักรภพแห่งรัฐเอกราช (CIS) ได้ คือคำ “**ประชาคม**” (Community) แต่คงต้องรอให้ชาวโลกหรือราชบัณฑิตยสถานของไทยตัดสินใจว่าคำใดเหมาะสม

บรรณานุกรม

- Baradat, Leon P. Soviet Political Society. 2nd Ed. Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1989.
- Crouch, Martin. Revolution and Evolution : Gorbachev and Soviet Politics. New York : Philip Allan, 1989.
- Dziewanowski, M.K. A History of Soviet Russia. 3rd Ed. Englewood Cliffs. : Prentice-Hall, 1989.
- Hosking, Geoffrey. A History of the Soviet Union. London : Fontana Press, 1985.
- Kirchner, Walther. A History of Russia. 6th Ed. New York : Barnes & Noble, 1976.
- Riasanovsky, Nicholas V. A History of Russia. 2nd Ed. New York : Oxford University Press, 1972.
- Westwood, J.N. The Short Oxford History of the Modern World : Endurance and Endeavour, Russian History 1812 - 1986. 3rd Ed. Hong Kong : Oxford University Press, 1990.
- Time. November 28, 1989.
December 23, 1991.
- Newsweek. March 16, 1992.
- Bangkok Post. August 27, 1991.
February 2, 1992.
March 9, 1992.